

CZU 37.015.3:316.624.3

STRATEGII ȘI PROGRAME DE INTERVENȚIE ȘI PREVENȚIE A BULLYING-ULUI / CYBERBULLYING-ULUI (CAZUL REPUBLICII MOLDOVA)

**Adriana PASAT, master în sociologie,
Republica Moldova**

Abstract: *The impact of bullying and cyberbullying is felt in every dimension of psychological development, increasing the risk that the most commonly experienced emotions in interpersonal relationships are fear, anger, frustration, resentment, guilt or social shame, bringing into relationships with peers various behaviours such as aggression, rejection or behavioural isolation, turning, for many children, violent behaviour into the most intensively used problem-solving strategy. The complexity of this phenomenon requires the attention and concerted action of all adults in the children's life contexts: parents, teachers, auxiliary educational staff, members of the community, all the more so as bullying does not take place out in the open, but in spaces where adults are not traditionally very present. Bullying is of particular interest for research because, by providing us with data on the extent and characteristics of the phenomenon of bullying in schools, it allows access to the most important data for developing prevention and intervention strategies and programmes that will once again protect children from all forms of violence and guarantee a child-friendly environment and safety in schools and communities.*

Keywords: harassment, bullying, cyberbullying, strategy, prevention, intervention, best practices, victim, aggressor, witnesses, violence.

Lista de abrevieri utilizate:

- MEC – Ministerul Educației și Cercetării
- PPC – Politica de protecție a copilului

- CNE ÎPT – Consiliul Național al Elevilor din învățământul profesional tehnic
- CIDDC – Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului
- Tdh Moldova – Terre des Hommes Moldova
- CNPAC – Centrul Național pentru Prevenirea Abuzurilor Față de Copii
- SAP – Serviciul de Asistență Psihopedagogică
- CE – Consiliul de elevi
- CSPT – Centru Prietenos Tinerilor

Scopul cercetării constă în identificarea și analiza bunelor practici în prevenirea și intervenția în cazurile bullying-ului în Republica Moldova și în spațiul european, în vederea dezvoltării de propuneri de politici și programe.

Ipoteza generală și ipotezele de lucru. În cadrul studiului s-a lansat următoarea întrebare de cercetare: În ce măsură s-a diminuat fenomenul de bullying / cyberbullying în școlile care au implementat acțiuni de prevenire și intervenție în abordarea bullying-ului / cyberbullying-lui, comparativ cu alte școli, care nu au participat / implementat acțiuni de prevenire și intervenție în abordarea bullying-ului / cyberbullying-lui?

Metodologia și sursele de date:

În acord cu obiectivele propuse, acest studiu este proiectat cu utilizarea unui design de cercetare calitativ. Metodele de cercetare aplicate în cadrul studiului sunt:

Focus-grup cu cadre didactice și elevi în vederea identificării acțiunilor fezabile de întreprins în diminuarea bullying-ului în mediul școlar, care vor servi ca suport în elaborarea recomandărilor. Au fost realizate 9 sesiuni de Focus-grup.

Interviul individual aprofundat cu experți pentru analiza provocărilor și a oportunităților în dezvoltarea și implementarea strategiilor de diminuare și prevenire a bullying-ului și identificarea bunelor practici. Au fost realizate 7 interviuri individuale aprofundate;

Analiza documentară, fiind analizate sursele disponibile care reflectă bunele practici la nivel european (acte normative, rapoarte, studii), a cadrului normativ național și a rapoartelor disponibile în vederea determinării lacunelor de reglementare.

Rădăcinile etimologice ale cuvântului bullying se pot regăsi în secolul XVI, când „my bully” însemna „dragul meu”, „iubitul meu”, venind din cuvântul danez boele. Un secol mai târziu a apărut pentru prima dată cu sensul actual, dar abia în secolul al XX-lea acest cuvânt a dobândit definițiile academice folosite astăzi. Ca verb, to bully înseamnă: a intimida, a speria, a domina, printre altele. „Bully” este o persoană care își folosește puterea și tăria sa pentru a speria sau răni persoanele mai slabe [7, p. 5].

Primele cercetări ale fenomenului bullying datează în anul 1905. Savantul francez C. Dewkes în una dintre lucrările sale a cercetat pentru prima dată hărțuirea în școală, iar rezultatele obținute au devenit baza unei serii de lucrări ale cercetătorilor europeni. Datorită muncii lui D. Olweus, E. Roland și alți oameni de știință, în anul 1978, conceptul de „bullying” a fost introdus în mediul științific. Studii relevante în acest context au desfășurat: A. Picas și P. Heinemann, V. Besag și D. Leine. În anii 1974-1988 cercetătorul britanic D. A. Leine a studiat detaliat fenomenul de bullying și a subliniat structura acestui proces și factori care contribuie la manifestarea lui [Apud 13].

Actorii implicați în bullying și cyberbullying sunt de obicei: victima, autorul acțiunilor de bullying (agresorul) și martorul/-ii. Victima este copilul sau elevul expus unor acțiuni

agresive și sistematice; Victima este afectată de atacurile de bullying realizate la adresa sa de către alt copil/elev sau grup de copii/elevi; Autorul acțiunilor de bullying este copilul sau elevul care inițiază și realizează acțiuni și comportamente caracteristice bullying-ului, în mod sistematic, față de alt copil/elev sau grup de copii/elevi; Martor al situației de bullying - copil sau elev care asistă la acțiuni de bullying în mod direct sau virtual, în cazul cyberbullying-ului. Martorii pot lua o anumită poziție în situația de bullying sau pot prelua un rol pasiv [5, p. 6].

Analiza definițiilor a permis evidențierea a trei caracteristici principale ale bullyingului:

- *Intenționalitate*: bullying-ul este o formă de comportament proactiv, ceea ce înseamnă că nu este un comportament provocat. Copiii care agrează au intenția de a îi răni, dinadins, pe ceilalți copii.
- *Dezechilibru al puterii*: cei care agrează sunt mai puternici decât victima, ceea ce înseamnă că dețin mai multă putere fizică și psihologică (ex. grupul de egali, adesea, le oferă sprijin). Victimele nu sunt capabile de a se apăra în fața atacurilor, iar adesea sunt persoane mai slabe și mai mici ca vârstă decât agresorul.
- *Repetitivitate*: fenomenul de bullying este unul care apare în mod repetat (ex. de mai multe ori într-o săptămână sau într-o lună) și de-a lungul unei perioade de timp (ex. timp de câteva luni și chiar câțiva ani).

La nivelul legislației naționale, bullying-ul este definit ca o formă de agresivitate care se manifestă în mod intenționat, repetat, prin dezechilibru de putere în relațiile dintre copii, elevi sau studenți, care se referă la acele comportamente prin care un copil, un elev, un student ori un grup, rănește sau dăunează, provoacă suferință, neputință sau aduce prejudicii demnității umane. Acest tip de agresivitate se desfășoară, în principal, în instituțiile de învățământ și în spațiile destinate educației și formării profesionale [5].

Urmare a analizei au fost identificate următoarele strategii și programe de prevenție și intervenție în situațiile de bullying/cyberbullying la nivel internațional:

- *Programul KiVa Antibullying* (din 2007, Finlanda), fiind bazat pe cercetare și pe dovezi, dezvoltat la Universitatea din Turku, Finlanda, cu finanțare de la Ministerul finlandez al Educației și Culturii. Scopul programului constă în scăderea incidenței și efectelor negative ale agresiunii în școli. Această intervenție este concepută pentru a modifica atitudinile, percepțiile și înțelegerile colegilor despre bullying și încurajează elevii să sprijine colegii victimizați, mai degrabă decât să încurajeze comportamentul de agresiune și, în plus, oferă profesorilor și părinților informații despre cum să prevină și să abordeze incidenta agresiunii [11].
- *Nu te teme!* Un program antibullying bazat pe computer, conceput pentru a promova egalitatea în intervenții (din 2007, Regatul Unit și Germania): aplicație informatică destinată copiilor cu vârste cuprinse între 6-12 ani. Obiectivele principale sunt de a ajuta victimele agresiunii să scape de victimizare, de a reduce agresiunea generală prin reducerea numărului de agresori și, creșterea numărului de noi apărători. Aplicația permite copiilor să facă parte dintr-un mediu școlar virtual în care utilizatorul copil vede un scenariu de „bullying fizic” și „relațional” [3].

Programele internaționale descrise sunt dezvoltate pentru prevenția fenomenului de bullying și cyberbullying și sunt elaborate în dependență de interesele și nevoile

elevilor. De asemenea, programele sunt bazate pe schimbarea percepțiilor și atitudinilor, dezvoltând la copii empatia și a da curajul copiilor să vorbească despre acest fenomen. La nivel național au fost identificate două programe de prevenție și intervenție în situațiile de bullying/cyberbullying, demarate în cadrul unor proiecte implementate de societatea civilă. Interesul față de aceste programe a fost determinat de studiile și datele care reflectă o situație precară la nivel național cu privire la fenomenul bullying-ului.

STOP bullying: „cunosc, înțeleg, aplic”: Program-pilot desfășurat de Terre des Hommes Moldova în 30 de școli din țară. Perioada de desfășurare a fost februarie – aprilie 2021, fiind peste 600 de copii implicați în activități non-formale ale programului antibullying. Conținutul programului de instruire cuprinde activități extracurriculare, promovând cooperarea, participarea și învățarea activă [1].

Program de prevenire a bullyingului în școli (curs online), dezvoltat de Terre des Hommes Moldova. „STOP Bullying!”: Programul este recomandat tuturor profesorilor, profesioniștilor care sunt interesați de subiect. Scopul este prevenirea și combaterea bullying-ului în rândul elevilor, dar și creșterea nivelului de conștientizare al profesioniștilor cu privire la consecințele dure ale fenomenului de bullying. Programul cuprinde 3 module, structurate pe lecții informative, lecții video, sarcini practice dirijate și multe alte activități interactive.

Analiza cadrului normativ național a permis stabilirea că acesta nu definește expres noțiunea de bullying și procedura de redresare a acestui fenomen, dar reglementează prevenirea, identificarea și intervențiile în cazurile de violență, neglijare, exploatare și trafic (VNET), inclusiv și bullying.

Regulamentul de organizare și funcționare a instituțiilor de învățământ este un act care trebuie să includă prevederi privind inadmisibilitatea violenței și discriminării în relațiile dintre toți participanții la procesul educațional, drepturile și responsabilitățile lor, precum și dispozițiile privind asigurarea protecției elevilor față de orice formă de violență și acțiunile inacceptabile în raport cu copiii [9].

Politica de protecție a copilului (PPC), aprobată la nivel de instituție, trebuie să stabilească clar angajamentul școlii în prevenirea, identificarea timpurie și intervenția în cazurile de violență, inclusiv de bullying ca formă a violenței, dar și obligația de a raporta și referi astfel de cazuri. În acest sens, directorii instituțiilor de învățământ sunt obligați să desemneze o persoană din rândul membrilor administrației instituției în calitate de Coordonator al activităților de prevenire, identificare, raportare, referire și asistență în cazurile de violență, abuz, neglijare, exploatare și trafic al copilului (Coordonator VNET), coordonatorul VNET raportează într-un document cazurile de cazurile de violență, abuz, neglijare, exploatare și trafic al copilului, dar nu există o secțiune pentru cazurile de bullying. Astfel, cazurile de bullying nu sunt raportate [8].

Un alt act legislativ este Metodologia cu privire la prevenirea și combaterea bullying-ului. Prezenta Metodologie, este ca parte a politicii de prevenire a violenței față de copii în instituțiile de învățământ din Republica Moldova. Metodologia stabilește particularitățile procesului de prevenire și de intervenție în cazurile de bullying, complementar cadrului normativ existent. Deja, conform acestei metodologii cazurile de bullying sunt raportate și metodologia respectivă dă un algoritm, prin care pot fi soluționate cazurile bullying. Specificitatea acestei metodologii este reprezentată de o

serie de instrumente, inclusiv de consultare, care pot fi utilizate de către profesioniști în lucru cu copiii [5].

Din datele analizate, am constatat că asocierile cele mai răspândite care se referă la bullying sunt discriminare, intimidare, traumă, violență și emoții negative. Cyberbullying-ul este asociat de asemenea cu violența, doar în mediul online, pe internet. Unele cadre didactice au menționat faptul că despre fenomenul de bullying au mai discutat în diferite contexte, dar în ceea ce ține de cyberbullying nu au discutat și respectiv nu au abilități suficiente pentru a-l recunoaște. Totuși, am identificat că, în unele cazuri, bullying-ul este confundat cu violența. Această percepție eronată este observată atât la elevi și cadre didactice fără experiență de abordare a fenomenului de bullying / cyberbullying.

Intervievații (cadre didactice, elevi și experți) remarcă faptul că aceste cazuri se produc frecvent, în mod special la școală, deoarece la școală elevii provin din diferite medii, dar și petrec mult timp anume în spațiul școlii. Elevii afirmă că bullying-ul a devenit un proces obișnuit pentru ei, deoarece este tot mai des întâlnit atât în diferite medii, inclusiv și online. De aceeași opinie sunt și reprezentanții MEC, ei confirmă că numărul de cazuri crește, inclusiv și numărul de cazuri pe care MEC le identifică pe rețelele de socializare.

Studiul desfășurat a relevat faptul că în procesul de monitorizare a cazurilor de bullying și cyberbullying, cadrele didactice, care au fost antrenate în formări pe acest subiect, dar și cei care nu au astfel de experiențe, întâmpină dificultăți. Aceste dificultăți țin nemijlocit de procesul didactic, cadrele didactice nu au timp de a observa astfel de comportamente, deoarece sunt centrați pentru a acoperi toate celelalte activități de care sunt responsabile. În ceea ce reprezintă cyberbullying, o parte din cadrele didactice nu au competențe de a recunoaște acest fenomen și respectiv nu cunosc cum ar putea fi identificate aceste cazuri și cum ar putea interveni, desigur o parte din cadrele didactice nu sunt active în mediul digital pentru a observa aceste cazuri.

De obicei, la rubrica raportare a cazurilor de bullying și cyberbullying, elevii nu au curajul să raporteze sau să vorbească despre ceea ce li s-a întâmplat, deoarece riscă să fie supuși din nou la acțiuni violente sau excluderea din cercul de prieteni / elevi. Cadrele didactice au menționat că elevii apelează la ajutor doar în cazuri extreme. Un aspect lacunar identificat este lipsa psihologului școlar în fiecare școală, astfel nu există o persoană care ar avea timp și resurse necesare pentru a aborda problema.

O altă problemă raportată de elevi este confidențialitatea cazurilor de bullying, de multe ori situația este făcută publică. Studiul a permis stabilirea aplicării în școli a *mecanismelor de consultare* a opiniei elevilor în privința problemelor cu care se confruntă la școală, inclusiv bullying și cyberbullying.

Consultarea se realizează în modalități precum:

- boxa anonimă de sugestii, unde actorii implicați în viața școlară pot lăsa mesaje, care pot fi atât plângeri cât și recomandări;
- canale de feedback sunt emailul instituției și rețelele de socializare a instituției (facebook și instagram);
- un alt instrument de consultare utilizat este chestionarul.

Analizele relevă că aceste mecanisme nu sunt bine definite, nu există o persoană responsabilă care verifică aceste instrumente, nu există o frecvență cu care ele sunt verificate și nu există instrucțiuni clare de utilizat.

În cadrul studiului au fost identificate strategii de prevenție și strategii de intervenție. De obicei despre prevenție se discută cu elevii la *orele în cadrul disciplinelor „Educație pentru societate”* și la *„Dezvoltare personală”*, aceste discuții sunt organizate de cadrele didactice. Experții susțin că aceste discipline sunt utile, dar de multe ori disciplină este înlocuită cu disciplina de predare a dirigintelui pentru a suplini materialul la disciplină sau în unele cazuri sau dirigințele nu posedă abilitățile necesare pentru a preda această disciplină. Elevii au vorbit și despre instituțiile unde se adresează, în afara școlii, atunci când au nevoie de suport, în cazurile când sunt implicați în situații de bullying sau cyberbullying. Elevii au menționat de *telefonul copilului și Centrul de Sănătate prietenos Tinerilor (CSPT)*, aici ei au identificat un mediu sigur și anonim, unde pot cere ajutorul unui psiholog, dar și a altor specialiști.

Cadrele didactice fără experiență în abordarea subiectului de bullying au menționat că au discuții individuale, dar și de grup, ceea ce nu este util în unele cazuri. Dacă este vorba de o activitate de prevenție, atunci este relevantă o discuție de grup, dar în cazul de intervenție discuțiile de grup sunt periculoase pentru actorii implicați în situația de bullying. Astfel, în discuțiile de grup, elevii implicați nu se simt în siguranță, se simt umiliți din cauza că se vorbește despre ei, se simt ca niște *„copii neajutorați”*. În majoritatea cazurilor în care elevii cer ajutorul adulților, sunt supuși anumitor riscuri, inclusiv blamarea lor, hărțuirea repetată și excluderea din grupul de elevi.

Elevii, care au fost victimele ale bullying-ului, consideră discuțiile de intervenție la nivel de grup nerelevante și din perspectiva confidențialității, elevii au vorbit despre acest subiect și sunt împotriva lor, deoarece se face public cazul și astfel nu se respectă vulnerabilitatea și intimitatea elevilor implicați, astfel crește riscul ca situația de bullying să avanseze. Experții au menționat că o parte din cazurile de bullying și cyberbullying sunt examinate superficial, nu se dă o importanță deosebită în abordarea lor.

Unele cadre didactice, fără experiență în abordarea subiectului de bullying și cyberbullying, au comunicat în timpul discuțiilor de focus-grup că implică consiliul de elevi din școală pentru a interveni în cazurile care se referă la fenomenul discutat. Această practică ar fi nepotrivită și pune în pericol elevii din Consiliul Elevilor (CE). Din CE, fac parte elevi, care la fel pot fi supuși bullying-ului și cyberbullying-ului și implicarea lor în aceste situații poate doar crește probabilitatea de agresiune și excluderea lor din grupul claselor. Totuși CE are un alt rol consultativ în școli, ei consultă opinia elevilor, prin diferite metode, privind aspectele ce țin de viața școlară și cu aceste rezultate ei merg la administrația școlii.

Unele cadre didactice consideră că eficient ar fi ca într-o situație de bullying sau cyberbullying, ar trebui să se implice administrația școlii, să le citească regulamentul de ordine intern, celor care sunt inițiatori a acestor situații și să li se fie aplicate sancțiuni, deoarece managerul este o persoană influentă în școală. La acest subiect experții au o altă părere, deci ei recomandă ca abordarea cazurilor să fie centrate pe nevoile copilului, pe cauzele acestora, astfel încât să ajute la dezvoltarea psiho-emoțională a copilului. Sancțiunile pot contribui la dezvoltarea anumitor riscuri de țin de integritatea elevului.

La nivelul societății civile (Keystone, La Strada, CNPAC, Terre des Hommes, etc.) din Republica Moldova, în colaborare cu MEC, desfășoară în instituțiile de învățământ diverse acțiuni (programe de formare, școli de vară, teatru forum, campanii de sensibilizare, etc.) ce au ca scop combaterea fenomenului de bullying, dar și sensibilizarea, ceea ce poate contribui la reducerea incidentelor de bullying și la creșterea gradului de conștientizare în rândul elevilor, părinților și profesorilor.

Concluzii:

- Elevii care au fost implicați în activități de prevenire și combatere a bullying-ului pot recunoaște bullying-ul și cunosc și apelează la servicii de consiliere la psihologi din afara școlii (CSPT, Telefonul Copilului);
- Cadre didactice au menționat faptul că de fenomenul de bullying au mai discutat în diferite contexte, dar în ceea ce ține de cyberbullying nu au discutat și respectiv nu au abilități suficiente de a-l recunoaște;
- Experții susțin că nu există documente sau instrucțiuni de prevenție și intervenție în cazurile de cyberbullying. Ei menționează că abordarea cazurilor de bullying e diferită de abordarea cyberbullying-ului și necesită proceduri diferite;
- Bunele practici analizate, în mare parte constau din: programe de formare pentru profesioniștii din educație, școli de vară cu elevi și cadre didactice, activități de advocacy, teatru forum, site-uri web cu materiale și oportunități, etc. Aceste bune practici sunt organizate în format online și offline și acoperă mai multe subiecte, care fac parte din aria de prevenire și combatere a bullying-ului și a cyberbullying-ului.

Recomandări:

- Elaborarea exemplelor de plan de activitate pentru prevenirea și intervenția în cazurile de bullying și cyberbullying în instituția de învățământ, ca profesorii exact să cunoască activitățile care le pot aplica;
- Desfășurarea de programe de formare continuă pentru psihologi școlari și cadre didactice, inclusiv module adaptate pentru abordarea bullying-ului și cyberbullying-ului, dat fiind faptul că studiul a scos în evidență unele asocieri eronate ale bullying-ului din partea unor profesioniști din educație;
- Organizarea de instruirii tematice și suport metodologic privind aplicarea Metodologiei privind prevenția și combaterea bullying-ului și monitorizarea implementării metodologiei. Din discuțiile cu cadrele didactice cunoaștem că multe acte legislative nu sunt înțelese și din cauza limbajului specific, astfel s-ar diminua probabilității aplicării ineficiente a prezentei metodologii;
- Dezvoltarea de programe parentale, pentru părinți și îngrijitori, cu accent pe prevenirea și combaterea violenței, inclusiv bullying și cyberbullying. Astfel, părinții ar fi mai receptivi la acest subiect, la moment cadrele didactice afirmă că părinții nu sunt interesați despre cazurile de bullying la școala;
- Conceptualizarea unui instrument sau metodologii care descrie prevenția și combaterea cyberbullying-ului. Intervievații susțin că fenomenul de bullying și cyberbullying sunt caracterizate diferit prin comportamente și consecințe și respectiv, apare necesitatea de a crea un instrument sau metodologie privind prevenția și intervenția în cyberbullying.

Referințe bibliografice:

1. *Antibullying: prevenire și intervenție*. Program adresat profesioniștilor [online] [citat 24.11.2023]. Disponibil:https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/program_antibullying_profesionis_ti_interventie.pdf
2. BAUMEISTER, R. F., SMART, L., BODEN, J. M. Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. In: *Psychological Review*, 1996.
3. BRUCKMAYER, M., GALIMBERTI, S. *Anti-bullying*. Practices from the Repository of the European Platform for Investing in Children (EPIC) [online] [citat 23.11.2023]. Disponibil: [Anti-bullying practices from the repository of the European platform for investing in children \(EPIC\) - Publications Office of the EU \(europa.eu\)](#).
4. HUESMANN, L. R., KIRWIL, L. Why observing violence increases the risk of violent behavior by the observer. In: *Flannery, D., Vazsonyi, A., Waldman, I. The Cambridge Handbook of Violent Behavior and Aggression*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, pp. 545-570.
5. *Metodologia cu privire la prevenirea și combaterea bullying-ului* [online] [citat 22.11.2023]. Disponibil: [ordin_mec_nr.1024_din_13.10.2022 - metodologie - bullying.pdf \(gov.md\)](#).
6. OLWEUS, D. *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Wiley-Blackwell, 1993.
7. *Oxford Advanced Learners Dictionary*, 2016.
8. *Politica de protecție a copiilor în instituțiile de învățământ*. Ghid de implementare [online] [citat 26.11.2023]. Disponibil:https://mecc.gov.md/sites/default/files/politica_de_protectie_a_copilului_ghid_de_implementare.pdf
9. *Regulamentul de organizare și funcționare a instituțiilor de învățământ* [online] [citat 25.11.2023]. Disponibil: [Microsoft Word - ro_2448_ro2448ProiectRegulamentinstitutie-invat-generalvarianta-compelata5.08.2015 \(cnaa.md\)](#)
10. RIGBY, K. *New perspectives on bullying*. Jessica Kingsley Publishers, 2002.
11. SALMIVALLI, C. Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effect on different forms of being bullied. In: *International Journal of Behavioral Development*, 2011.
12. SPEARS, B., SLEE, P., OWENS, L., JOHNSON, B. Behind the scenes of cyberbullying: The psychological impact on children and youth. In: *Journal of School Violence*. 2009, nr. 8(2), pp. 120-141.
13. WHITSON, S. *Fenomenul Bullying: opt strategii pentru a-i pune capăt*. București, 2017.